

Ηλίας Α. Βαλιάκος

Το Δυναμερόν του Νικολάου Μυρεψού*

Ο Νικόλαος Μυρεψός έζησε κατά τον 13^ο αιώνα, πιθανότατα στη Νίκαια της Βιθυνίας, στη δυτική Μικρά Ασία¹. Η επωνυμία «Μυρεψός» σημαίνει μυροποιός. Δόθηκε πιθανότατα στον Νικόλαο εξαιτίας της ειδικότητάς του² και έχει επικρατήσει να σχετίζεται αποκλειστικά με το πρόσωπό του.

Ελάχιστα πράγματα είναι γνωστά για τη ζωή του Νικολάου, στον οποίο αποδίδεται η μεγαλύτερη γνωστή συλλογή φαρμακευτικών συνταγών, με τον τίτλο Δυναμερόν³. Πιθανότατα πρόκειται για τον γιατρό που αναφέρει ο Γεώργιος Ακροπολίτης, που βρισκόταν στην αυλή του Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη. Ήταν της απολύτου εμπιστοσύνης του

* Ανακοίνωση στο ΔΕ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο (Θεσσαλονίκη, 30 Μαΐου – 1 Ιουνίου 2014).

¹ W. Smith, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Boston 1870², σ. 1192-1193 (στο εξής: W. Smith, *Dictionary*). – R. Taton, *A General History of the Sciences*, μτφρ. A. J. Pomerans, τ. I-IV, London 1963-1966, τ. I, σ. 450-451, και επίσης H. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, μτφρ. Λ. Γ. Μπενάκης κ.ά., τ. Γ΄: *Μαθηματικά και αστρονομία, φυσικές επιστήμες, ιατρική, πολεμική τέχνη, νομική φιλολογία, μουσική*, Αθήνα 1994, σ. 142.

² Σχετικά με το προσωνύμιο «Μυρεψός» δεν είναι σαφές αν πρόκειται για επαγγελματική ειδικότητα (ιδιότητα) ή για τιμητικό τίτλο. Οι επαγγελματίες μυρεψοί, δηλαδή οι αρωματοποιοί ήταν έμποροι βοτάνων, που λάμβαναν από τους εισαγωγείς την πραμάτεια. Εμπορεύονταν πιπέρι, ναρδόσταχυ, κανέλα, ξυλαλόη, άμβρα, μόσχο, λιβάνι, σμύρνα, βαρζί (κόκκινη βαφή), λουλάκι, λάκα, λαζούρι και ό,τι άλλο σχετικό με τη μυρεψική και τη βαφική. Βλ. *Das Eparchenbuch Leons des Weisen*, έκδ. J. Koder [Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXXIII], Wien 1991, σ. 110-111. Από την άλλη, για το Οικουμενικό Πατριαρχείο ο «μυρεψός» ήταν τιμητικός τίτλος, ο οποίος αποδιδόταν κατά τους βυζαντινούς χρόνους σε γιατρούς. Ο τίτλος αυτός διατηρείται μέχρι και σήμερα και συνεχίζει να απονέμεται σε διακεκριμένους γιατρούς, φαρμακοποιούς ή χημικούς που είναι επιφορτισμένοι ανά δεκαετία να παρασκευάζουν το Άγιο Μύρο.

³ Ο τίτλος Δυναμερόν αναφέρεται στους κώδικες της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας (BnF) Paris. gr. 2243, Paris. gr. 2149, Paris. gr. 2238 και της Μονής Μεγίστης Λαύρας, του Αγίου Όρους, Lavra E192.

αυτοκράτορα, αποκτώντας και τον τίτλο του *ακτουαρίου*, του αυλικού ιατρού⁴.

Δεν μας παραδίδεται ούτε πότε γεννήθηκε ούτε πότε πέθανε. Εξαιτίας των πενιχρών προσωπογραφικών πληροφοριών, μελετητές όπως οι Held⁵, Lehmann⁶ και Lutz⁷, δεν αποδέχτηκαν την ταύτιση του Μυρεψού με συγκεκριμένο ιστορικό πρόσωπο.

Ο Νικόλαος Μυρεψός έγραψε μια συλλογή φαρμακευτικών συνταγών που συμβατικά μας είναι γνωστή ως *Δυναμερόν*, αλλά παραμένει αδημοσίευτη. Πολλές από τις συνταγές που καταγράφονται προέρχονται από προγενέστερους ιατρούς-φαρμακολόγους, όπως από: τον Αίλιο Προμώτο⁸, τον Γαληνό, τον Αέτιο τον Αμιδινό, τον Αλέξανδρο τον Τραλλιανό, κ.ά. Το έργο θεωρείται ότι γράφτηκε λίγο μετά τα μέσα του 13^{ου} αι., μεταξύ 1260 και 1270.

Στο σύγγραμμα αναφέρονται μεταξύ άλλων και πρόσωπα που έζησαν από τον 6^ο αι. π.Χ. μέχρι και τον 13^ο αι. μ.Χ. Για αρκετά από αυτά γνωρίζουμε πότε έζησαν, όπως για τον Γαληνό⁹, τον Αρχιγένη¹⁰,

⁴ *Georgii Acropolitae Opera*, έκδ. A. Heisenberg, τ. I, Lipsiae 1903, σ. 63.

⁵ F. K. Held, *Nicolaus Salernitanus und Nikolaos Myrepsos*, Borna - Leipzig 1916, σ. 16-42.

⁶ H. Lehmann, Zu Nicolaus Myrepsus, *Archiv für Geschichte der Medizin* 17 (1925) 299-306.

⁷ A. Lutz, Der verschollene frühsalernitanische Antidotarium magnus in einer Basler Handschrift aus dem 12. Jahrhundert und das Antidotarium Nicolai, στο *Die Vorträge der Hauptversammlung der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie während des Internationalen Pharmaziegeschichtlichen Kongresses in Dubrovnik vom 26.-31. August 1959*, έκδ. G. E. Dann [Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie. Neue Folge Bd. 16], Stuttgart 1960, σ. 97-133. Βλ. και του ίδιου, Das Dynameron des sog. Nikolaos Myrepsos und das Antidotarium Nicolai, *Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie. Neue Folge* 21 (1963) 57-73 (στο εξής: A. Lutz, Das Dynameron).

⁸ *Elio Promoto Alessandrino Manuale della salute*, έκδ. Daria Crismani [Hellenica. Testi e strumenti di letteratura greca antica, medievale e umanistica 9], Alessandria 2002.

⁹ Ο Κλαύδιος Γαληνός (*129 μ.Χ. - † 199 μ.Χ.) ήταν ο δεύτερος σπουδαιότερος ιατρός της Αρχαιότητας μετά τον Ιπποκράτη και ο τελευταίος χρονικά από όλους τους ανατομικούς ιατρούς του ελληνορωμαϊκού κόσμου. Οι μελέτες του αναφέρονται στην ανατομική, τη φυσιολογία, τη χειρουργική, την οφθαλμολογία, τη μαιευτική, την παθολογία, τη θεραπευτική, την υγιεινή και τη φαρμακολογία. Τα πολυσύνθετα φαρμακευτικά σκευάσματα, που ο ίδιος παρασκεύαζε είναι γνωστά στη βιβλιογραφία ως «γαληνικά» και η αντίστοιχη φαρμακοτεχνία ονομάζεται «γαληνική φαρμακευτική». Σώζονται περί τις εκατό μελέτες του, που προώθησαν σημαντικά την ιατρική επιστήμη.

¹⁰ Ο Αρχιγένης ήταν διαπρεπής Έλληνας γιατρός που έζησε τον 1^ο και 2^ο αιώνα. Γεννήθηκε στην Απάμεια της Συρίας και άσκησε την ιατρική στη Ρώμη, την εποχή του Τραϊανού. Μόνο οι τίτλοι μερικών έργων του έχουν διατηρηθεί ως σήμερα. Στο *Δυναμερόν* του Νικολάου Μυρεψού γίνεται αναφορά του ονόματος του Αρχιγένη ως συντάκτη αρκετών συνταγών.

τον Ιπποκράτη¹¹, τον Αδριανό¹², τον Βεσπασιανό¹³, τον Διοκλητιανό, τον Ιουλιανό¹⁴ και πολλούς άλλους¹⁵, ενώ για άλλα πρόσωπα, όπως ο Ανάταλος ο έπαρχος¹⁶, ο Πάπας Νικόλαος¹⁷, ο Μιχαήλ ο Σύγγελος¹⁸, ο κύρος Ιωάννης¹⁹, είναι αμφίβολη ακόμα και η ταύτισή τους, μια και δεν έχει αποφανθεί με ββαιότητα κανένας ερευνητής, γι' αυτό και οποιαδήποτε χρήση τους ως αποδεικτικών στοιχείων ταύτισης με συγκεκριμένο πρόσωπο είναι ατυχής.

¹¹. Ο Ιπποκράτης (*460 π.Χ.-† 377 π.Χ.) ήταν αρχαίος Έλληνας γιατρός και θεωρείται μία από τις πιο εξέχουσες προσωπικότητες στην ιστορία της ιατρικής. Είναι θεμελιωτής της ορθολογικής ιατρικής που κατόρθωσε να την απαλλάξει από τα μεταφυσικά στοιχεία, τις προλήψεις, τις προκαταλήψεις, τις δαμιονολογίες και τις δεισιδαιμονίες.

¹². Αυτοκράτορας κατά τα έτη 117-138 μ.Χ.

¹³. Αυτοκράτορας κατά τα έτη 69-79 μ.Χ.

¹⁴. Αυτοκράτορας κατά τα έτη 363-365 μ.Χ.

¹⁵. Μεσουά ο νεότερος ή Ιωάννης Μεσουά Δαμασκηνός ή Masawaih al-Mardini ή Yahya Ibn al-Masawaih Mardini. Ήταν Άραβας παθολόγος, γεννημένος στην πόλη Mardini της Άνω Μεσοποταμίας, στα μέσα του 10^{ου} αι. Απεβίωσε το 1015 στο Κάιρο. Είναι γνωστός από τα βιβλία του για τα καθαρτικά και τα εμετικά καθώς και για τη «Φαρμακοποιία».

¹⁶. Δεν κατέστη δυνατό να ταυτιστεί ιστορικά το πρόσωπο αυτό. Πολύ πιθανό να ήταν διοικητής-έπαρχος μιας περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου την εποχή μεταξύ του 1^{ου} αι. π.Χ. και του 2^{ου} αι. μ.Χ.

¹⁷. *Στοιχείον άλφα*, «περι Αλατιών», συνταγή 9. Στην εν λόγω συνταγή αναφέρεται «... ό πάπας Νικόλαος...». Ο Πάπας αυτός, θα μπορούσε να είναι ο Α΄, ο Β΄ ή ο Γ΄. Ο Πάπας Νικόλαος Α΄ (858-886) διαδέχθηκε στο παπικό θρόνο το 858 τον Πάπα Βενέδικτο Γ΄ και παρέμεινε Πάπας για εννέα χρόνια, μέχρι τον θάνατό του το 867, οπότε και τον διαδέχθηκε ο Πάπας Αδριανός Β΄. Ο Πάπας Νικόλαος Β΄ (1058/9-1061) διαδέχθηκε στον παπικό θρόνο τον Πάπα Στέφανο Θ΄ το 1059 και παρέμεινε Πάπας για τρία χρόνια, μέχρι τον Ιούλιο του 1061, οπότε τον διαδέχθηκε ο Πάπας Αλέξανδρος Β΄. Ο Πάπας Νικόλαος ο Γ΄ (1277-1280) διαδέχθηκε στο παπικό θρόνο τον Πάπα Ιωάννη ΚΑ΄ το 1277 και παρέμεινε Πάπας για τρία χρόνια, μέχρι τον θάνατό του, τον Αύγουστο του 1280, οπότε τον διαδέχθηκε ο Πάπας Μαρτίνος Δ΄. Βλ. http://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=1020, http://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=1021, και http://www.catholic.org/saints/saint.php?saint_id=1022.

¹⁸. *Στοιχείον άλφα*, «περι Αντιδότων», συνταγή 295. Ο Μιχαήλ, που αναφέρεται στη συνταγή αυτή ως «Σύγγελος», θα μπορούσε να είναι ο Όσιος Μιχαήλ Σύγγελος ο Ομολογητής (761-846), ο οποίος έλαβε το προσωνύμιο αυτό από τον τοποθετήθηκε σύγκελλος και σύμβουλος του Πατριάρχη Ιεροσολύμων. gonia.gr/gonia.php?saint=6482.

¹⁹. *Στοιχείον έμυλον*, «περι Έμπλάστων», συνταγή 103. «Έμπλαστρος έλκτικη του κυρού Ιωάννου». Και μόνο η αναφορά της λέξης *κυρού*, δηλ. κυρίου, υποδεικνύει ότι πρόκειται για ένα όνομα με συνή χρήση στην καθημερινή ζωή του Βυζαντίου. Η ταύτιση με τον Ιωάννη Ζαχαρία Ακτουάριο, που επιχειρήθηκε κατά το παρελθόν, είναι άτοπη και άστοχη, μια και έζησε μετά τον Νικόλαο Μυρεψό. Ίσως, αν θέλαμε να ταυτίσουμε κάποιο υψηλά ιστάμενο πρόσωπο με τον «Ιωάννη», θα ήταν πιο ρεαλιστικό να δεχτούμε ότι εδώ γίνεται αναφορά στον αυτοκράτορα Ιωάννη Βατάτζη.

Το πρωτότυπο κείμενο δεν διασώθηκε²⁰. Σε 18 κώδικες, που φυλάσσονται σε διάφορες βιβλιοθήκες, διαβάζουμε τον τίτλο *Δυναμερόν* ή το όνομα Νικόλαος Μυρεψός²¹. Εξ αυτών μόνο επτά, οι: Paris. gr. 2243²²,

²⁰. Οι A. Tschirch, *Handbuch der Pharmakognosie*, τ. I, Leipzig 1930, σ. 20 και A. Lutz, *Das Dynameron* 70, προκρίνουν ως χρονολογία σύνταξης του πρωτότυπου το 1325. Εντούτοις άλλοι όπως οι: M. Neuberger, *Geschichte der Medizin*, τ. II, Stuttgart 1911, σ. 133 - W. Smith, *Dictionary* 1092 - E. Meyer, *Geschichte der Botanik*, τ. III, Königsberg 1856, σ. 385 αντιπροτείνουν το χρονικό διάστημα 1270 με 1290. Όμως οι A. Kramer - Korinna Scheidt, *Die Handschriften des ‚Antidotarius magnus‘, Sudhoffs Archiv* 83.1 (1999) 109-116, σ. 115 θεωρούν πιθανότερη τη συγγραφή του *Δυναμερόν* στα 1260-1270, διάστημα που, εκ των διασωθέντων κωδίκων και των αναφορών που υπάρχουν στο έργο, πράγματι φαίνεται να βρίσκεται πολύ πιο κοντά στο χρόνο σύνταξης.

²¹. Ο συγκεκριμένος πίνακας είναι ο εξής:

| A/A | ΠΟΛΗ | ΧΩΡΟΣ | ΚΩΔΙΚΑΣ | ΦΥΛΛΟ | ΑΙΩΝΑΣ |
|-----|-----------------------|---|----------------------------|--------------|------------------------------------|
| 1 | Παρίσι | Εθνική Βιβλιοθήκη Γαλλίας BnF | gr. 2237 | 7-162v | 13 ^{ος} -14 ^{ος} |
| 2 | Παρίσι | Εθνική Βιβλιοθήκη Γαλλίας BnF | gr. 2243 | 2v-551v | 14 ^{ος} |
| 3 | Παρίσι | Εθνική Βιβλιοθήκη Γαλλίας BnF | gr. 2238 | 1-539 | 15 ^{ος} |
| 4 | Άγιο Όρος | Μονή Μεγίστης Λαύρας | E 192 | 1-209v | 15 ^{ος} |
| 5 | Οξφόρδη | Bodleian Βιβλιοθήκη | Barocci 171 | 1-180 | 15 ^{ος} |
| 6 | Εσχοριάλ (Μαδρίτη) | Βασιλική Βιβλιοθήκη Real Biblioteca | Revilla 83 | 12-300 | 16 ^{ος} |
| 7 | Παρίσι | Εθνική Βιβλιοθήκη Γαλλίας BnF | gr. 2149 | 102-146 | 16 ^{ος} |
| 8 | Αθήνα | Εθνική Βιβλιοθήκη Ελλάδος | 1478 | 1-179 | 17 ^{ος} |
| 9 | Σάμος | Βιβλιοθήκη της Μητρόπολης | χωρίς αριθμ. | ; | ; |
| 10 | Βατικανό | Αποστολική Βιβλιοθήκη Βατικανού | Palat. gr. 279 | 219-266 | 14 ^{ος} -15 ^{ος} |
| 11 | Λονδίνο | Βρετανική Βιβλιοθήκη | Add. 10058 | 7-73 | 15 ^{ος} |
| 12 | Βερολίνο | Εθνική Βιβλιοθήκη (Preuβischer Kulturbesitz) | Phillipps 1583 (180) | 1-42 | 15 ^{ος} |
| 13 | Λονδίνο | Ιατρικός Σύλλογος | 060 | 20-45 | 15 ^{ος} |
| 14 | Βιέννη | Εθνική Βιβλιοθήκη Αυστρίας-ÖNB | med. gr. 20 | 460-466 | 14 ^{ος} |
| 15 | Βιέννη | Εθνική Βιβλιοθήκη Αυστρίας-ÖNB | med. gr. 30 | 440- 445v | 14 ^{ος} |

Paris. gr. 2238, Paris. gr. 2237 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας στο Παρίσι, ο Barocc. 171 της Οξφόρδης, ο Rev. 83 του Εσκοριάλ, ο Ε192 της Μεγίστης Λαύρας και ο Athen. ΕΒΕ1478 της Αθήνας αποσπασματικά, περιέχουν το πλήρες σύγγραμμα του Μυρεψού. Όλοι οι υπόλοιποι είτε περιέχουν αποσπάσματα συνταγών, είτε εσφαλμένα αποδίδονται στον Νικόλαο Μυρεψό. Το παλαιότερο χρονολογημένο χειρόγραφο-αντίγραφο που υπάρχει είναι του έτους 1339. Πρόκειται για τον κώδικα Paris. gr. 2243²³.

Από τη μελέτη των κωδίκων αυτών, προκύπτει ότι το Δυναμερόν περιέχει 2667 συνταγές²⁴. Η συλλογή κατατάσσει τις φαρμακευτικές συνταγές σε 24 Στοιχεία, που μπορούν να νοηθούν ως ενότητες²⁵. Οι 24 αυτές ενότητες ονοματίζονται αλφαβητικά, με βάση το γράμμα του

| | | | | | |
|----|---------|-------------------------------|------------------------------|----------|------------------|
| 16 | Βενετία | Εθνική Μαρκιανή Βιβλιοθήκη | gr. app. V. 008 (coll. 1334) | 156-157v | 14 ^{ος} |
| 17 | Παρίσι | Εθνική Βιβλιοθήκη Γαλλίας BnF | gr. 2315 | 276-277 | 15 ^{ος} |
| 18 | Αθήνα | Βυζαντινό Μουσείο | 129 Loberdou | 120-121v | 17 ^{ος} |

²². Η γραφή του συγκεκριμένου κώδικα ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο του 1339 στην Αθήνα, από τον κληρικό και έξαρχο του Πατριαρχείου Κοσμά Κάμηλο, για λογαριασμό του γιατρού Δημητρίου Χλωμού, όπως φαίνεται στο f. 664r. Περιέχει αντιγραμμένο το Δυναμερόν του Νικολάου Μυρεψού, μεταξύ των f. 002v και 550v. Βλ. B. Mondrain, Nicolas Myrepe et une collection de manuscrits médicaux dans la première moitié du XIV^e siècle. À propos d'une miniature célèbre du Parisinus gr. 2243, στο *I Testi medici greci: tradizione e ecdotica, Atti del III convegno internazionale* (Napoli, 15-18 ottobre 1997), εκδ. A. Garzya - J. Jouanna, Napoli 1999, σ. 403-418.

²³. H. Omont, *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Bibliothecae nationalis parisiensis*, Bruxellis - Parisiis 1896. – Του ίδιου, *Bibliothèque nationale. Catalogue des manuscrits grecs, latins, français et espagnols et des portulans recueillis par feu Emmanuel Miller*, Paris 1897. – Του ίδιου, *Bibliothèque nationale. Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale et des autres bibliothèques de Paris et des départements*, Paris 1898.

²⁴. Αυτός ο αριθμός συνταγών γίνεται συμβατικά αποδεκτός, καθώς άλλοι κώδικες περιέχουν λιγότερες και άλλοι περισσότερες συνταγές. Ο κώδικας Paris. gr. 2243 περιέχει 2667 συνταγές.

²⁵. Το αρχικό κείμενο δεν είχε σε κάθε του Στοιχείο τον αριθμό των κεφαλαίων όπως αυτά σώζονται σήμερα. Τούτο συνάγεται από το γεγονός ότι ο κώδικας Paris. gr. 2237, που διασώζει μια παλαιότερη μορφή του συγγράμματος, αναφέρει 61 κεφάλαια. Στον κώδικα αυτόν, πολλά από τα κεφάλαια είναι ανεξάρτητα και δεν έχουν ακόμα συγχωνευτεί. Ένα τέτοιο κεφάλαιο είναι το «Περὶ οἴνου». Σ' όλους τους κώδικες η συνταγή κθ' του «Περὶ ὀξυμέλιτων σκευασιῶν» του Στοιχείου Ὁμικρον αναφέρει: «Τὴν ὀξυμέλιτων σκευασίαν διαδραμόντες, δεῦρο καὶ ἐπὶ τὰς τῶν οἴνων σκευασίας παραγενόμενοι· τὰς τούτων σκευασίας, σαφέστατα δημηγορήσωμεν ὧν πρῶτον κεφάλαιον ἐστίν, ἢ διὰ μίλων καὶ κυδωνίων σκευασία».

ελληνικού αλφάβητου απ' το οποίο ξεκινά ο τίτλος της κάθε συνταγής. Επίσης σημειώνεται η ασθένεια που καταπολεμά, τα συστατικά που τη συνθέτουν καθώς και η δοσολογία, συμπεριλαμβανομένων των οδηγιών χρήσης της.

Έτσι η πρώτη ενότητα είναι το *Στοιχείον ἄλφα*, η δεύτερη ενότητα το *Στοιχείον βήτα*, η τρίτη το *Στοιχείον γάμμα κ.ο.κ.* Σε κάθε μία από τις ενότητες-*Στοιχεία*, εμπεριέχονται κεφάλαια. Τα κεφάλαια αυτά φέρουν διακριτικούς τίτλους, που αρχίζουν και πάλι από το συγκεκριμένο γράμμα του ελληνικού αλφάβητου. Έτσι για παράδειγμα, το «*περὶ Βηχικῶν*» ανήκει στο *Στοιχείο Βήτα*, το «*περὶ Θηριακῶν*», στο *Στοιχείο Θήτα*, ενώ το «*περὶ Τροχίσκων*» στο *Στοιχείο Ταυ*, κ.ο.κ.

Πιο κάτω παρουσιάζουμε τα κεφάλαια, όπως αυτά περιέχονται στο *Δυναμερόν* του κώδικα *Paris. gr. 2243*. Επίσης, σημειώνουμε τις συνταγές τόσο με το ελληνικό όσο και με το σημερινό αριθμητικό σύστημα, που σε μερικά κεφάλαια δεν συμπίπτει η μεν με τη δε, λόγω παράλειψης στην αρίθμηση μικρού αριθμού συνταγών από τον αντιγραφέα του συγκεκριμένου κώδικα:

το *Στοιχείον Ἄλφα* περιέχει τέσσερα κεφάλαια:

«*περὶ Ἀντιδότων*» με φε' [511] συνταγές,

«*περὶ Ἀλατίων*» με κα' [21] συνταγές,

«*περὶ Ἀλειμμάτων*» με η' [98] συνταγές και

«*περὶ τῶν Ἀπὸ μέλιτος σκευασιῶν*» με ιδ' [14] συνταγές.

το *Στοιχείον Βήτα* περιέχει δύο κεφάλαια:

«*περὶ Βηχικῶν*» με νϛ' [56] συνταγές και

«*περὶ Βαλάνων*» με κα' [21] συνταγές

το *Στοιχείον Γάμμα* περιέχει το κεφάλαιο

«*περὶ Γυναικείων καθαρτικῶν*» με κ' [26] συνταγές

το *Στοιχείον Δέλτα* περιέχει δύο κεφάλαια:

«*περὶ Δροσάτων*» με ρκα' [121] συνταγές και

«*περὶ Διὰ μόρρων*» με πε' [86] συνταγές

το *Στοιχείον Ἐψιλον* περιέχει οκτώ κεφάλαια:

«*περὶ Ἐμπλάστρων*» με ρθθ' [199] συνταγές,

«*περὶ Ἐπιθεμάτων*» με θ' [9] συνταγές,

«*περὶ Ἐδρικῶν*» με κζ' [27] συνταγές,

«*περὶ Ἐλιγμάτων*» με ζ' [8] συνταγές,

«*περὶ Ἐλμίνθων*» με η' [9] συνταγές,

«*περὶ Ἐρρινων*» με η' [8] συνταγές,

«*περὶ Ἐλαιῶν*» με να' [51] συνταγές,

«περὶ Ἐνεμάτων» με νά [51] συνταγές,

το Στοιχεῖον Ζήτα περιέχει δύο ενότητες
«περὶ Ζμιγμάτων» με νά [51] συνταγές,
«περὶ Ζουλαπίων» με κη [28] συνταγές

το Στοιχεῖον Ἡτα περιέχει μία ενότητα
«περὶ Ἡπατικῶν σκευασιῶν» με κδ [24] συνταγές

το Στοιχεῖον Θήτα περιέχει δύο ενότητες
«περὶ Θυμιαμάτων» με ιη [18] συνταγές και
«περὶ Θηριακῶν ἀντιδότων σκευασία» με ι [10] συνταγές

το Στοιχεῖον Ἰῶτα περιέχει μια ενότητα:
«περὶ Ἰερῶν σκευασιῶν» με λζ [37] συνταγές

το Στοιχεῖον Κάππα περιέχει εννέα ενότητες:
«περὶ Κολουρίων» με πζ [87] συνταγές,
«περὶ Κρανιακῶν πασιμάτων» με ιε [16] συνταγές,
«περὶ Καθαρικῶν διὰ χρησμάτων» με δ [4] συνταγές,
«περὶ Καθαρικῶν ὑδραγῶγων» με μγ [43] συνταγές,
«περὶ Καθαρικῶν ἐλιγμάτων» με κα [21] συνταγές,
«περὶ Καταπλασμάτων» με ια [11] συνταγές,
«περὶ Κηρωτῶν σκευασιῶν» με θ [9] συνταγές,
«περὶ Κωλικῶν καταπλασμάτων» με κε [25] συνταγές,
«περὶ Κοκκίων» με ρλη [138] συνταγές

το Στοιχεῖον Λάμπδα περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Ληξοπυρέτων» με κγ [23] συνταγές

το Στοιχεῖον Μϋ περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Μαρκιάτων σκευασιῶν» με κε [25] συνταγές

το Στοιχεῖον Νϋ περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Νάρδου σκευασιῶν» με ιδ [14] συνταγές

το Στοιχεῖον Ξι περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Ξηρίων σκευασιῶν» με ρμβ [143] συνταγές

το Στοιχεῖον Ὅμικρον περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Ὄξιμέλιτος σκευασιῶν» με ζς [97] συνταγές

το Στοιχεῖον Πι περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Πεσσῶν» με ρπζ [189] συνταγές

το Στοιχείον Ῥῶ περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Ῥοδομέλιτος σκευασιῶν» με ι´ [10] συνταγές

το Στοιχείον Σῖγμα περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Σατηριακῶν ἐντατικῶν» με ιδ´ [14] συνταγές

το Στοιχείον Ταῦ περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Τροχίσκων» με ρνθ´ [163] συνταγές

το Στοιχείον Ὑψιλον περιέχει τρία κεφάλαια:
«περὶ Ὑπογλωττίων» με λστ´ [36] συνταγές,
«περὶ Ὑπνοτικῶν ἐπιθεμάτων» με ιβ´ [12] συνταγές και
«περὶ Ὑδάτων διαφόρων» με λβ´ [32] συνταγές

το Στοιχείον Φῖ περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Φθηρῶν καὶ ἐτέρων σκευασιῶν» με ιζ´ [17] συνταγές

το Στοιχείον Χι περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Χειλῶν κατερρόγοντων» με ιστ´ [16] συνταγές

το Στοιχείον Ψι περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Ψώρας ἀλειμμάτων» με ιδ´ [15] συνταγές

το Στοιχείον Ὠμέγα περιέχει το κεφάλαιο
«περὶ Ὠτικῶν θεραπειῶν» με κγ´ [23] συνταγές

Με την έναρξη του κάθε Στοιχείου υπάρχει μία συνδυαστική παράγραφος, ένα προοίμιο, που περιγράφει την ολοκλήρωση του προηγούμενου και τη μετάβαση στο επόμενο Στοιχείον.

Κάθε συνταγή περιγράφει τον τρόπο και τη μέθοδο παρασκευής του φαρμάκου καθώς και τον τρόπο χορήγησης, ενώ σημειώνεται και το υλικό απ' το οποίο πρέπει να αποτελείται το σκεύος αποθήκευσης του φαρμάκου.

Το παραχθέν φάρμακο δίνεται με την κατάλληλη δόση στον ασθενή και συνοδεύεται κάθε φορά από διαφορετικό ρόφημα. Άλλες συνταγές μετά την παρασκευή τους, συνοδεύονται από το οξύκρατον²⁶, άλλες από οίνο λευκό, από χλιαρό νερό, αφεψήματα²⁷ διαφόρων φυτών, υδρομέλο²⁸, κρασί, οινόμελο, ροδόσταγμα, ροδέλαιο, οξύμελο,

²⁶. οξύκρατον, τό: μίγμα ξυδιού και νερού. Δ. Δημητράκος, *Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Ἀθήναι 1964, σ. 5171 (στο ἐξῆς: Δ. Δημητράκος, *Λεξικὸν*).

²⁷. ἀπόψημα = ἀπόβρασμα = ἀφέψημα: Δ. Δημητράκος, *Λεξικὸν* 782.

²⁸. ὑδρομέλι, τό: νερό με μέλι. Δ. Δημητράκος, *Λεξικὸν* 7369.

πισάνη²⁹ κ.ά. Τα ρόφηματα διαφέρουν τόσο από ασθένεια σε ασθένεια όσο και από συνταγή σε συνταγή³⁰. Το τελικό παρασκευάσμα είχε πολλές και διαφορετικές μορφές: τροχίσκος, χυλός, σκόνη ή αλοιφή. Ποικίλλει επίσης το σχήμα και το βάρος των σκευασμάτων.

Στο Δυναμερόν εμφανίζονται διαφορετικές μορφές σκευασίων, όπως: κηρωτά, ξηρία, εδρικές σκευασίες ενώ ως συστατικά δεν αναφέρονται μόνο φυτά ή βότανα, αλλά και λίθοι, μέλη και εντόσθια ζώων, αίμα ανθρώπων και ζώων κ.ά.

Τα φυτά που αναφέρονται, μολονότι είναι πολύ διαδεδομένα στη βυζαντινή επικράτεια, δεν φύονταν μόνο στην ελλαδική ή μικρασιατική γη, αλλά σε ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο. Ταυτόχρονα χρησιμοποιούνται και άλλα -νέα- βότανα και φυτά, όπως: το μυροβάλανο, το κάχριον, η κουρκούμη, το πιπέρι *melegueta* κ.ά. Για κάποια φυτά σημειώνει λέξεις ιταλικές, όπως το βιτζιτόσιτζι, η σαβίνα ή το τζουνίπερι αλλά και «σαρακίνικες», αραβικές δηλαδή, όπως το μπέαλιμπε, το ζέδοαρ ή μπελ μπελαχαέ, ενώ αρκετά φυτά αναφέρονται με δύο, τρεις ή και περισσότερες διαφορετικές ονομασίες, όπως: *σαξιφράγον* αλλά και *πιμπινέλλα* *πύρεθρον* αλλά και *άντιμόνιον* *σάμψυχον*, *μαγγυράνα* αλλά και *ορίγανη* ή *μαντζουράνα* και τέλος *μυροβάλανο*, *ξανθοβάλανο*, *χρυσοβάλανο* αλλά και *έμπλικι*.

Ως συστατικά για την παρασκευή των συνταγών συναντάμε τόσο οργανικά, όπως φυτά ή δέντρα και ζώα, όσο και ανόργανα, όπως γαίες, άλατα και λίθους. Τα πλέον συχνά αναφερόμενα φυτά είναι:

το σέλινο [*Apium graveolens* L.], ο κρόκος [*Crocus sativus* L.], το ζιγγίβερι [*Zingiber officinale* Roscoe], το ρόδο [*Rosa centifolia* L.], ο νάρδος [*Patrinia scabiosaefolia* L.], τα γαρύφαλα ή καρυόφυλλα [*Syzygium aromaticum* L. = *Eugenia caryophyllata* Thunb.], η μήκων [*Papaver somniferum* L.], το κόστος [*Costus arabicus*, *Costus speciosus* L.], το πετροσέλινο ή ο σίνων [*Apium petroselinum* L. = *Petroselinum crispum* (Mill.) Fuss.], ο άνηθος [*Anethum graveolens* L.], ο δαύκος ή σταφυλίνος, δηλαδή το καρότο [*Daucus carota* L. var. *silvestris*], το μάραθρον ή και φενούλη [*Foeniculum vulgare* L.] κ.ά.

Ομαδοποιώντας τα φυτά σε οικογένειες συμπεραίνουμε ότι εκείνη των Σελινοειδών (Ariaceae) διαθέτει τα περισσότερα φυτά, ακολουθούμενη από εκείνη των Χειλανθών (Lamiaceae), των Αστεροειδών (Asteraceae) και των Κυαμοειδών (Fabaceae).

²⁹. πισάνη, ή: το ξεφλουδισμένο κριθάρι, αλλά και το αφέψημά του· Δ. Δημητράκος, *Λεξικόν* 6332.

³⁰. εὔκρατος, ο καλά αναμειγνύμενος, ο καλά θερμαινόμενος, τὸ εὔκρατον: το ζεστό ποτό· Δ. Δημητράκος, *Λεξικόν* 3066.

Από τα ανόργανα συστατικά σημειώνονται:
 οι γαίες³¹, όπως: η κωμωλία, η σελινουσία, η λημνία, η σαμία, η
 στυπτηρία³² κ.ά.

τα άλατα, όπως: το γάγγρινον, το άμμωνιακόν, κ.ά.

οι λίθοι, όπως: ο αιματίτης, ο γαγάτης, ο ίασπισ, ο σάπφειρος κ.ά.

Το πλήθος των παθήσεων, που αντιμετωπίζονται στο *Δυναμερόν*
 είναι μεγάλο και αγγίζει όλο το εύρος της ιατρικής επιστήμης.

Παθήσεις και δυσλειτουργίες του αναπνευστικού συστήματος κα-
 τέχουν τα πρωτεία μια και όργανα όπως ο λάρυγγας, η τραχεία, οι
 βρόγχοι, το διάφραγμα και οι πνεύμονες, προσβάλλονται συχνά από
 ιογενείς λοιμώξεις μικρής διάρκειας. Έτσι αναφέρονται οι *άσθενούντες*
πνευμονικοίς, το *αίμα πνεύμονος φέροντες*, και οι *έμπνικοίς*³³.

Από το καρδιαγγειακό σύστημα αναφέρονται οι παθήσεις της καρ-
 δίας³⁴ ως *καρδίας λυποθυμία*, *καρδίας πνεύμα* και *καρδίας συγκοπήν*.

Οι διαταραχές του νευρικού συστήματος όπως η επιληψία³⁵, η
 κατάθλιψη³⁶ ή η μελαγχολία³⁷ θέτουν στον θεράποντα ιατρό δύσκολα

³¹. Πρόκειται για αργιλώδες χώμα, που έχει μάλλον προσροφητικές ιδιότητες, όπως ο καολίνης (ένυδρο πυριτικό αργίλιο).

³². Ουσίες που επιφέρουν συστολή, στύψη. Εδώ, η λέξη αναφέρεται κυρίως στις γαίες που έχουν αυτή την ιδιότητα λόγω της αυξημένης περιεκτικότητάς τους σε χαλκό. Με το όνομα αυτό είναι γνωστά μια σειρά από ένυδρα διπλά θειικά άλατα μονοσθενών ή τρισθενών μετάλλων. Όταν θερμανθούν πάνω από τους 91°C μετατρέπονται σε μια ελαφριά, σπογγώδη λευκή μάζα, την «κεκαυμένη στυπτηρία». Χρησιμοποιείται:

στη βαφική σαν πρόστυμμα, στη βυρσοδεψία, στη χαρτοποιία, στην παρασκευή κόλλας,

στη φωτογραφική, σαν αδιαβροχοποιητικό μέσο, στον καθαρισμό του νερού κ.ά.

στην ιατρική σαν στυπτικό φάρμακο, αιμοστατικό, απολυμαντικό, για γαργαρισμούς κ.ά.

³³. έμπνητικός, ή, όν: ο ανάγων/έκφέρων το έλκος, κυρίως του πνεύμονα: Δ. Δημητράκος, *Λεξικόν* 2491.

³⁴. Η καρδιά είναι το όργανο του ανθρώπινου σώματος που δίνει στο αίμα την απαραίτητη ώθηση (πίεση), για να κυκλοφορεί μέσω των αρτηριών, και να φτάνει σε όλα τα όργανα. Ουσιαστικά η καρδιά παίρνει το αίμα από τις φλέβες, στις οποίες βρίσκεται σε χαμηλή πίεση και το στέλνει στις αρτηρίες με υψηλή. Βλ. Δ. Δημητράκος, *Λεξικόν* 3630.

³⁵. Η επιληψία αναφέρεται στις συνταγές: β', δ', κστ', σιε', σιστ', σκθ', τια', τιγ', τιε', τοζ', τπζ', υξδ'.

³⁶. Η κατάθλιψη αντιμετωπίζεται με τις συνταγές: ποτ', οβ', σκ'.

³⁷. Τη μελαγχολία τη βρίσκουμε στα αντίδοτα: β', η', ρθ', ρί', ρπ', σστ', σια', σιστ', σοζ', σοη', τιε', τλδ', τπζ', υε', υστ', υμγ', υμδ', υνβ', υνγ', υοη', υοθ', υνε', φδ', ενώ αποκλειστικά και μόνο τη μελαγχολία την αντιμετωπίζουν οι συνταγές: τλδ', υμγ', υμδ', υνβ', υοη', υνε' «*πρός τε μελαγχολικοίς κακοχρώοις, και μανιώδεσιν και προς πάσαν κάκωσιν σώματος και σπληνός τὰ από μελαγχολικοῦ γινόμενα πάθη*».

ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισής τους, ενώ εκτενής αναφορά γίνεται για την κεφαλαλγία³⁸ και την ημικρανία.

Η πιο συχνή από τις παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος είναι εκείνη των αρθριτικών (τοῖς ἀρθριτικοῖς ἢ τοὺς ἀρθρίτας).

Από τις παθήσεις του πεπτικού συστήματος, βρίσκουμε συνταγές για την *ἀπεψία* και εν γένει τις διαταραχές της πέψης, όπως *τοῖς βραδυπέτοις*, *τοῖς δυσπέτοις*, *τοὺς ἐμπνευματούντας*, *τοὺς ἔχοντας ὀξύζουση*, *ἀνορεξία* και *χιμοὺς στομάχου*.

Ειδική μνεία γίνεται για τον πυρετό³⁹ (τοῖς πυρέτοις, τοὺς πυρέτοντας, τοῖς πυρέσσουσι, τὸ περιοδικόν ῥίγος). Γίνεται αναφορά στον τακτικά εμφανιζόμενο πυρετό που διακρίνεται σε *τεταρταῖον*, *ἡμιτριταῖον*, *τριταῖον* –που σήμερα γνωρίζουμε ότι αναφέρονται σε μορφές της ελονοσίας– όπως και σε *καθημερινόν*, *ἀ(μ)φημερινόν*, *ἀπλόν*, *διπλόν*, *χρόνιον*, *περιοδικόν*, *ὀξύν*, *κανσώδην* και *συνεχῆ πυρετόν*.

Στις παθήσεις του ουροποιητικού συστήματος εντάσσεται η νεφροπάθεια, η *στραγγουρία* και η *δυσουρία*, ενώ βρίσκουμε και αντίδοτα που υγιαίνουν *την νεφρικὴν διάθεσιν*.

Οι γυναικολογικές παθήσεις, όπως η *ἄμετρος ἔκρυσις*, τα *ἔμμηνα*, το *γυναικεῖον πᾶθος*, το *τῆς μήτρας πᾶθος*, τον *γυναικεῖον ῥοῦν*, τα *κατὰ μήνια*, έχουν συχνή αναφορά.

Μολονότι στο αισθητήριο σύστημα περιλαμβάνονται οι πέντε αισθήσεις, εντούτοις εκείνες με τις πλέον διαδεδομένες παθήσεις στο κείμενο του Νικολάου Μυρεψού είναι οι οφθαλμικές και οι ωτικές. Στις οφθαλμικές παθήσεις καταγράφονται οι *ἀσθενούντες τοῖς ὀφθαλμοῖς ῥευματιζομένοις*, οι *ἔχοντες πόνο ὀφθαλμῶν*, *φλεγμονᾶς ὀφθαλμῶν*, *ῥεῦμα ὀφθαλμῶν*, ενώ μνημονεύεται και η *ἀμβλυωπίαν*. Οι ασθένειες των ὠτων, είναι λίγες και σημειώνονται ως *ὠταλγίαν* ἢ ως *πόνος τῶν ὠτίων*.

Στις δερματικές παθήσεις αναφέρεται η ελεφαντίαση (*ἐλεφαντιῶντας*), πολλά είδη δηγμάτων όπως *ἔχεοδήκτοις*, *φαλαγγιοδήκτοις* και *οἱ ἀσθενούντες τοῖς διαφορητικοῖς*⁴⁰, ενώ στις παθήσεις της στοματικής κοιλότητας εντάσσεται η *ὀδονταλγία*, ἢ ὁ *πόνος τῶν ὀδόντων*,

³⁸ Η κεφαλαλγία ἢ ο πονοκέφαλος θεωρεῖται ως το συχνότερο σύμπτωμα των ανθρώπων. Είναι ένα από τα πλέον διαφορούμενης σημασίας συμπτώματα. Στις περισσότερες περιπτώσεις δεν υποδηλώνει κάποια πάθηση, ενώ μπορεί να αποτελεί προοίμιο σοβαρότατων καταστάσεων. Βλ. Δ. Δημητράκος, *Λεξικόν* 3878.

³⁹ Πυρετός είναι η αύξηση της θερμοκρασίας του σώματος πάνω από τα φυσιολογικά επίπεδα. Ως πυρετός αναφέρεται η αύξηση της θερμοκρασίας πάνω από τους 37 βαθμούς Κελσίου.

⁴⁰ Διαφορητικός = διαφορητικός, ὅ,τι προκαλεί εφίδρωση, το εφιδρωτικό.

οι τοῖς ὄξοστόμοις⁴¹, οι παθήσεις του λάρυγγα, του φάρυγγα, και αἱ φλεγμοναὶ του στόματος και του ουρανίσκου ἢ το πᾶθος τοῦ οὐρανίσκου, ἀλλὰ και τὰς τῶν παρ' ἰσθμίων φλεγμονᾶς.

Τέλος τονίζεται με ἔμφαση ἡ ἐπισημασία⁴² και ἡ ἀλγηδών⁴³, ο προάγγελος της ασθένειας και η αἴσθηση της έντασης του πόνου που νιώθει ο ασθενής αντίστοιχα. Αυτό υποδεικνύει την προσοχή που ἔπρεπε να δείχνουν οι γιατροί για την ἐγκαιρη διάγνωση της νόσου από την οποία ἔπασχε ο ασθενής, και το υψηλό επίπεδο στο οποίο εἶχε φτάσει η ιατρική.

Ὡς το πλουσιότερο συνταγολόγιο της ύστερης Βυζαντινής εποχής, ἐπηρέασε καίρια την δυτικοευρωπαϊκή φαρμακοποιία ἐπὶ αἰῶνες. Τοῦτο τεκμαίρεται και από το γεγονός, ὅτι το *Δυναμερόν* του Νικολάου Μυρεψοῦ, στη λατινική μετάφρασή του, αποτέλεσε σημεῖο αναφοράς και ἐγχειρίδιο τόσο για τους φαρμακοποιούς ὅσο και για τους ἐπιστήμονες ἄλλων ἐιδικοτήτων στη Δύση, ἀποτελώντας οδηγό για τη σύνταξη ἐπίσημων Εγχειριδίων Φαρμακοποιίας ἀνά την Ευρώπη.

Το βιβλίο του Νικολάου Μυρεψοῦ ἐκδόθηκε ἔξι φορές, μεταφρασμένο στα λατινικά από τον L. Fuchs⁴⁴. Μεταξύ των χειρόγραφων κωδίκων που ἔχουν διασωθεῖ και της λατινικής μετάφρασης υπάρχουν σημαντικές διαφορές⁴⁵. Ἐπὶ παραδείγματι, δεν αναφέρονται τα 24 *Στοιχεῖα*, παρὰ μόνο τα κεφάλαια. Τα προοίμια των ἐκάστοτε ἐνοτήτων παραλείπονται τελείως και οι ἐισαγωγές, φράσεις με τις οποίες

⁴¹ ὄξδοστος, ὄ: ἀποκρουστική στοματική δυσσομία.

⁴² ἐπισημασία, ἦ: η ἔνδειξη, ο προάγγελος, στην ιατρική ο προάγγελος της ασθένειας.

⁴³ ἀλγηδών, ἦ: αἴσθηση του πόνου.

⁴⁴ Ο Leonhart Fuchs (*1501-†1566), ἦταν γιος του δημάρχου της πόλης Wemding στη Βαυαρία. Το 1515 ο Fuchs σπούδασε στο Πανεπιστήμιο της Ερφούρτης φιλοσοφία και φυσικές ἐπιστήμες. Το 1516 ἐπέστρεψε στο Wemding, ὅπου ἀνοῖξε ἕνα ἰδιωτικό σχολεῖο το οποίο ἕνα χρόνο ἀργότερα ἔκλεισε. Το 1519 φοίτησε στο Πανεπιστήμιο του Ingolstadt σπουδάζοντας Ἑλληνικά, Λατινικά, Εβραϊκά και φιλοσοφία. Το 1521 ἔλαβε μαζί με το πτυχίο και την ἀδεια διδασκαλίας και ξεκίνησε την ἴδια χρονιά στο Ingolstadt τις σπουδές στην Ιατρική. Το 1524 ἀπέκτησε τον τίτλο του ἱατροῦ. Μέχρι το 1535 ἀσκούσε την ιατρική, διδάσκοντας στο Μόναχο και το Ingolstadt. Το 1535 ἔγινε καθηγητής Ιατρικής στο Πανεπιστήμιο του Tübingen, ὅπου διετέλεσε ἐπτά φορές πρύτανης (1536, 1540, 1546, 1549, 1554, 1560, 1564). Στα 1542, στη Λυών, δημοσιεύτηκε στα λατινικά το πρώτο του βιβλίο σχετικά με τα βότανα: *De historia stirpium commentarii insignes* και ἀκολούθησε το 1543 το *New Kreüterbuch* ὡς μια γερμανική μετάφραση. Ο Ch. Plumier ονόμασε προς τιμήν του, το εἶδος *Fuchsia*, της οἰκογένειας του νυχτολούλουδου (Onagraceae). Ο C. Linnaeus ἀποδέχτηκε ἀργότερα αυτό το ὄνομα.

⁴⁵ Οι χειρόγραφοι κώδικες ἔχουν ἀρκετές διαφορές μεταξύ τους. Συμβατικά, θεωρούμε ὅτι ο κώδικας Paris. gr. 2243 ἀποτελεῖ μεταίχιμο τόσο χρονολογικά ὅσο και τεκμηριωτικά για τον τίτλο, το ὄνομα του συγγραφέα και το περιεχόμενό του σε σχέση με τους λοιπούς κώδικες, ἀλλὰ και τα λατινικά ἔντυπα κείμενα.

γίνεται επίκληση στον Θεό, δεν σημειώνονται. Αρκετές έννοιες φυτών, γαιών, αλάτων μεταφράζονται εσφαλμένα. Επίσης λάθη στη μεταφορά λέξεων, όπως αντί για *Μιχαήλ Σύγγελος* σε *Μιχαήλ Άγγελος*, οδήγησαν και οδηγούν τους μελετητές, εξαιτίας της μη έκδοσης του κειμένου στην ελληνική γλώσσα, στη χρονική μετατόπιση της συγγραφής του κειμένου.

Πρώτη λατινική έκδοση είναι αυτή της Βασιλείας το 1549, σε επιμέλεια του ιδίου του L. Fuchs και εκδότη τον J. Oporinum⁴⁶. Ακολούθησε η έκδοση στη Λυών (Lugdunum) το ίδιο έτος, όπως και μία τρίτη το 1550 από τον εκδοτικό οίκο του Barth. Arnolletum. Τον 17^ο αι., στα 1625 και 1626, ακολούθησε η έκδοση της Φρανκφούρτης με διαφορετικό τίτλο: *Dispensatorium medicum* και τέλος στη Νυρεμβέργη το 1658 υπό τον τίτλο: Nicolai Myrepsi Alexandrini, *Theatrum medicopracticum. Sive de recta medicamentorum praeparatione et usu. Opus, in sectiones XLIII digestum*, του εκδότη W. I. & I. A. Entderos.

Το βιβλίο του Νικολάου Μυρεψού αποτέλεσε μία από τις κυριότερες πηγές μεταγενέστερων βιβλίων. Οι συνταγές που περιλαμβάνει το συνταγολόγιό του αναφέρονται σε πάρα πολλά εγχειρίδια Φαρμακοποιίας, τα οποία άρχισαν να κυκλοφορούν στην Ευρώπη μετά τα μέσα του 16^{ου} αι. Επιπρόσθετα, οι συνταγές του Νικολάου Μυρεψού στις οποίες γίνεται αναφορά ή χρήση, είναι αναρίθμητες στις επίσημες Φαρμακοποιίες της Ευρώπης. Η πρωιμότερη είναι στη Φαρμακοποιία του Βαλέριου Κόρδου, της Νυρεμβέργης, το 1546⁴⁷, με 42 συνταγές και η τελευταία το 1734, στη Φαρμακοποιία της πόλης του Augsburg⁴⁸ με 27 αναφορές σε φαρμακευτικά σκευάσματα του Μυρεψού. Επίσης χρήση των συνταγών του βρίσκουμε στη Φαρμακοποιία της Καταλονίας⁴⁹, της Μπολόνια⁵⁰, της Αμβέρσας⁵¹, της Κολονίας⁵², της Μαδρίτης⁵³

⁴⁶. Ο τίτλος της συγκεκριμένης έκδοσης είναι: Nicolai Myrepsi Alexandrini, *Medicamentorum opus*, Basileae 1549.

⁴⁷. Valerius Cordus, *Pharmacorum omnium*, Norimbergae 1546, σ. 12, 15, 17, 25, 43, 44-45, 47, 51, 53, 55, 90, 94, 99, 105, 106, 120, 124, 148, 192, 205-214, 217-225, 238.

⁴⁸. *Enchiridion, sive ut vulgo vocant dispensatorium, compositorum medicamentorum, pro reipub. Augstburgensis pharmacopoeis*, Augusta Vindelicorum 1564, σ. 35, 61-2, 65, 77, 81, 120, 128, 165, 176, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 246. Ακολούθησαν 16 επανεκδόσεις με τον τίτλο: *Pharmacopoeia, Sev Medicamentarium*, Augusta Vindelicorum 1573, 1580, 1597, 1613, 1622, 1640, 1646, 1652, 1653, 1667, 1668, 1675, 1684, 1694, 1710, 1734.

⁴⁹. *Pharmacopoea Cathalana sive Antidotarium Barcinonense*, Barcinone 1686, σ. 69, 78, 79, 129, 209.

⁵⁰. *Antidotarium Bononiensis*, Bononiae 1641, σ. 34, 39, 52, 58, 59, 61, 65, 110, 115, 119, 130, 134.

κ.ά. Συνεπώς το *Δυναμερόν* ως και τα μέσα του 18^{ου} αι. μόνο απαρατήρητο δεν πέρασε. Οι πολλαπλές και συχνές αναφορές σε επίσημες Φαρμακοποιίες με τη μορφή του εγχειριδίου αποκλειστικής χρήσης στη σύνθεση των φαρμακευτικών σκευασμάτων, αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία στηρίχθηκε και αναπτύχθηκε η Φαρμακοποιία στην Ευρώπη και οδήγησε στην καθιέρωσή της ως επιστήμη. Αυτή με τη σειρά της οδήγησε στην ανάπτυξη της Φαρμακολογίας ως ξεχωριστής επιστήμης.

⁵¹. *Antidotarium, sive de exacta componendorum, miscendorumque medicamentorum*, Antverpiae 1561, σ. 59, 61-4, 75, 79.

⁵². *Dispensarium usuale pro pharmacopoeis inclutae reipublicae Coloniensis*, Coloniae 1565, σ. 129, 131, 142, 155-156, 160.

⁵³. *Pharmacopoeia Matritensis*, Matriti 1762, σ. 12.

Elias A. Valiakos

The *Dynameron* of Nikolaos Myrepsos

Nicholas Myrepsos lived in the 13th century. The surname “Myrepsos” means the fragrance maker and was probably attributed to him due to his specialty. He wrote in Greek the richest pharmaceutical collection of the late Byzantine era, consisting of 2667 recipes, conventionally known as *Dynameron*. The work was most likely written a few years after the mid-13th century.

The collection is divided into 24 sections, the “Elements”, as he calls them. The section of each chapter and each recipe starts with the corresponding letter of the Greek alphabet. Each recipe includes ingredients, disease fighting, dosage and directions of using the drug. His work influenced the Western European Pharmacopoeia for three centuries, becoming a reference for physicians, pharmacists and other sciences. The *Dynameron* survived in seven manuscripts. As for the content, it was influenced by the *Antidotarius* (magnus) of Nicholas and it was based on older Greek, Latin and Arabic pharmaceutical textbooks and collections. It references preparations from more than 290 plants and herbs widespread in Byzantine territory. It indicates full range of ailments, including diseases whose diagnosis was difficult at the time, such as diabetes and cancer. The *Dynameron* is a valuable source for the study of diseases, pathology, botany and herbal medicine in the pharmacopoeia. Leonhart Fuchs published the first translation into Latin in 1549 in Basel. However, the collection remains unpublished in the Greek language.

